

DOI (Article): <https://doi.org/10.31108/2.2018.3.14.10>
УДК 159.922

Синельников Р. Ю.

ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНOSTІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

Синельников Р. Ю. Диагностика сформованості громадянської ідентичності української молоді. У статті розкривається зміст поняття «громадянська ідентичність» та її основних компонентів. Визначено і проаналізовано критеріальну основу сформованості громадянської ідентичності. Окреслено коло проблем, пов'язаних із невизначеною громадянською ідентичністю, її основних різновидів та характеристик. Проаналізовано різні підходи до діагностики сформованості громадянської ідентичності, а також представлено авторську методіку. Методіку перевірено за допомогою методів математичної статистики за правилами стандартизації, валідності та надійності методичного інструментарію. Також на підставі отриманих результатів дослідження емпіричним шляхом визначено типи сформованості громадянської ідентичності української молоді.

Ключові слова: громадянська ідентичність, невизначена ідентичність, цінність ототожнення, самоставлення, матеріально-ідеалістичний рівень, мотиваційно-смысловий рівень, українська молодь.

Синельников Р. Ю. Диагностика сформированности гражданской идентичности украинской молодежи. В статье раскрывается содержание понятия «гражданская идентичность» и ее основных компонентов. Дано определение, проанализирована критериальная основа сформированной гражданской идентичности. Очерчен круг проблем, связанных с неопределенной гражданской идентичностью, ее основных разновидностей и характеристик. Проанализированы различные подходы к диагностике сформированности гражданской идентичности, а также представлена авторская методика. Методика проверена с помощью методов математической статистики по правилам стандартизации, валидации и надежности методического инструментария. Также на основании полученных результатов исследования эмпирическим путем определены типы сформированной гражданской идентичности украинской молодежи.

Ключевые слова: гражданская идентичность, неопределенная идентичность, ценность отождествления, самоотношение, материально-идеалистический уровень, мотивационно-смысловой уровень, украинская молодежь.

Постановка проблеми. В нинішніх умовах українська громадянська ідентичність українців постає не лише як суспільно-психологічний феномен, а й як базова передумова національної та державної безпеки. В умовах несформованої або «розмитої» громадянської ідентичності легко відбувається нав'язування чужої громадянської ідентичності, що йде всупереч державним цінностям і несе небезпеку сепаратизму чи інших антидержавних явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику громадянської ідентичності досліджували зарубіжні (Н. Безгіна [10], Н. Водолажська [4], Г. Гілс [15], Л. Дробижева [6], Н. Іванова [9], І. Конода [9], Лі Кнефелкамп, В. Ламберт [16], Д. Тайлор [15] та ін.) та вітчизняні (М. Боришевський [2], Т. Бевз [1], В. Васютинський [2], О. Вакуленко [3], І. Жадан [7], І. Петровська [12], Н. Хазратова [14], Н. Паніна [10], Т. Яблонська [2]) вчені.

Громадянську ідентичність ми можемо визначити як індивідуальне переживання приналежності до конкретної держави у ролі її громадянина та до спільноти громадян певної держави, що дає їй змогу діяти в якості колективного суб'єкта.

Таким чином, громадянська ідентичність постає як ототожнення не лише із спільнотою співгромадян, але і з державою як організацією, котра створює певні правила гри у вигляді правового, морального та економіко-фінансового поля, яке може сприяти комфортному проживанню та реалізації громадянина, а може, навпаки, створювати перешкоди на шляху до такої реалізації.

У порівнянні із громадянською, етнічна ідентичність пов'язана із переживанням тотожності людини із етнічною групою і усвідомлення свого етнічного походження. Принципова

відмінність національної ідентичності від громадянської пов'язана із етнонаціональним підґрунтям та зв'язком національної спільності на основі культури і традицій. Громадянська ідентичність, у свою чергу, спирається на цінності державного характеру.

На думку Т. Бевз, сьогодні суспільство охоплене кризою громадянської ідентичності, наслідки якої впливають, зокрема, на можливості влади сприяти мобілізації громадян та їх консолідації для вирішення завдань стратегічного характеру [1].

Тому **метою даної статті** є розкриття сутності явища громадянської ідентичності, аналіз різних підходів щодо діагностики даного явища та розробка авторської методики сформованості громадянської ідентичності.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Теоретичний аналіз громадянської ідентичності дозволив виокремити її структурні складові. Такими структурними компонентами є: когнітивний, ціннісно-смысловий, емоційний та поведінковий.

Логічно було б припустити, що сформованість громадянської ідентичності передбачає різну міру сформованості її компонентів.

На сьогодні переважна більшість існуючих методик побудована власне на сформованості її складових. Втім, чи можна стверджувати про несформовану громадянську ідентичність, апелюючи до несформованості її певних складових? На нашу думку, ключовим маркером сформованості громадянської ідентичності має слугувати саме її ціннісно-смыслова складова. Усі інші компоненти можуть бути не сформовані належним чином чи взагалі нерозвиненими, що свідчитиме лише про певну «неповноцінність» її функціонування. Так, когнітивний компонент може бути слабко розвиненим, тобто громадянин мало знатиме про свої громадянські права і обов'язки, суспільно-політичну ситуацію в державі, про можливості залученості до спільноти активних громадян, однак цей факт аж ніяк не свідчить про несформованість його громадянської ідентичності. Особистість може не проявляти своєї громадянської ідентичності і залишатись пасивним громадянином, однак це теж не свідчить про несформованість її громадянської ідентичності. Емоційне ставлення до власної громадянської ідентичності формується в особистості лише на підґрунті громадянських цінностей.

Слід наголосити, що нашим завданням було встановлення факту сформованості чи несформованості громадянської ідентичності на підставі рівня сформованості її ціннісної (ціннісно-смыслової) складової. Саме тому в нашому дослідженні говоримо про наявність сформованої громадянської ідентичності, якщо така ідентичність для громадянина є цінністю та має значущий смисл. Тобто цінність такої ідентичності, приналежності особистості до спільноти громадян і держави як організаційного середовища слугувала для нас основним індикатором, а отже, і критерієм сформованості громадянської ідентичності.

Такий генералізований критерій сформованості (несформованості) громадянської ідентичності, з огляду на теоретичний аналіз даного поняття, слід диференціювати на такі рівні:

1. *Рівень самоставлення* – у випадку заниженого рівня самоставлення прослідковується знецінення власної гідності, характерне для людини, яка внаслідок знецінення власної суб'єктності переживає заборону самовираження. Така людина переживає позбавлення почуття самоцінності як громадянина (у випадку несформованої громадянської ідентичності), що, за концепцією А. Адлера, лежить в основі комплексу меншовартості. Знецінення власної значущості може перерости у підданство (несформовану громадянську ідентичність підданства), оскільки в такому випадку суб'єктність, що може вплинути на ситуацію, мають лише ті, хто має владу, а значущість самого громадянина, як і громадянського суспільства в цілому – нівелюється. Високий рівень самоставлення характеризує особистість громадянина як такого, який вірить у власну спроможність суб'єкта взаємодії, можливість вплинути на суспільну ситуацію в державі.

2. *Матеріально-ідеалістичний рівень* – зосередження особи на матеріально-побутових умовах життя, віддається прерогатива матеріальним цінностям. Основним діагностичним показником на даному рівні є зосередження на цінностях матеріального статку, домінування цінності матеріального забезпечення перед усіма іншими (наприклад, духовними, моральними, цінностями саморозвитку). Дисфункція на даному рівні свідчить про нігілістичну громадянську ідентичність.

Високий матеріально-ідеалістичний рівень свідчить про наявність у особистості громадянина цінностей не лише матеріального характеру, а й моральних та ідеалістичних інтенцій.

3. *Мотиваційно-смісловий рівень* – зневіра у власній самореалізації в межах організаційного простору даної держави, що знімає необхідність боротьби за право вияву та ствердження власного Я та відхід у пасивність. Провідними переживаннями стають переживання суспільної несправедливості та, як наслідок, позбавлення необхідності проявляти громадянську активність, а отже, боротися за свої громадянські права та уникнення виконання громадянських обов'язків. Це означає, що відповідальність за події та результат громадянин знімає з себе та переносить на інших (владу, інших громадян, державу в цілому та ін.) Діагностичним показником на даному рівні є переживання знедоленості, схильність перекладання відповідальності на інших. Дисфункція громадянської ідентичності на даному рівні лежить в основі такого типу несформованої громадянської ідентичності, як байдуха громадянська ідентичність.

Складність феномену громадянської ідентичності обумовлює і проблеми його емпіричного вимірювання.

Розуміння громадянської ідентичності є різним у різних дослідників, і при спробі надати лише визначення цьому поняттю виникає багато спірних та неоднозначних моментів. Тому закономірно, що вивчати та досліджувати згадане явище різні дослідники також пропонують за допомогою різних методик та різних індикаторів.

Загалом, можна стверджувати, що для дослідження сформованості громадянської ідентичності дослідники використовують такі основні типи методичних засобів, як: шкальні опитувальники, направлені на вивчення структур ідентичності, її основних компонентів; методики самоопису, зокрема, тест «Двадцяти висловлювань» М. Куна та Т. Макпартленда; напівструктуровані інтерв'ю, які ґрунтуються на певних теоретичних моделях ідентичності та аналізуються за допомогою відповідної їм сітки категорій контент-аналізу; психосемантичні методи [9].

Один із підходів для вимірювання громадянської ідентичності представлений у роботі Л. Дробіжевої [5]. Вона зазначає про використання наступних методик: методики вибору спільнот для ідентифікацій (частота вибору «ми-ідентифікацій» слугувала засадою для міркувань про ототожнення чи включення людей у даний тип спільноти); методики «ідеологеми» (автор С. Рижова), яка полягає в тому, що респонденту пропонують обрати міркування, з якими він погоджується: «Я рідко замислююсь над тим, хто я за національністю» чи: «Я ніколи не забуваю про свою національність» тощо.

Це дозволяє оцінювати рівень ідентичності. Вибір міркування «Кожній людині важливо відчувати себе членом своєї національності» чи «Людині не обов'язково відчувати себе членом якоїсь національності» є індикатором певних настанов [3; 5].

Обидва види ідентичності, які розглядалися, а саме національно-громадянська та етнічна, у сприйнятті людей вписані в інші множинні ідентичності, тому на особистісному рівні у більшості випадків у більш чи менш стабільних соціально-політичних умовах не домінують (це зафіксовано у дослідженнях Е. Данилової, В. Ядова, Л. Дробіжевої, С. Рижової, Г. Солдатової) [5; 9; 13] Тобто такі види ідентичностей не перебувають в актуальному стані для громадянина, якщо дослідники спеціально не орієнтують респондентів на обговорення щодо певної ідентичності.

Значущість цих ідентичностей можна з'ясувати за допомогою тесту Куна-Макпартленда. За усною інструкцією інтерв'юєр просить назвати найбільш важливі для респондента характеристики, відповівши 5 разів на запитання «Хто я?» [3; 5].

Для виявлення та аналізу негативної громадянської ідентичності В. Прохода [9] використовує сумарний показник. Індекс будувався на засадах погодження (чи не погодження) респондентів із наступними твердженнями: «Для мене дуже важливо, що я мешкаю в країні N»; «Для мене дуже важливо бути громадянином країни N»; «Я пишаюся країною N». Однією з підстав для будування індексу виявився результат проведеного факторного аналізу методом

головних компонент. Позначені змінні були об'єднані процедурою у фактор, умовно названий автором «громадянська неповноцінність».

Згода із кожним висловом прирівнювалась нулю, незгода – одному балу, а за варіант «Важко відповісти» нараховувалось пів бала. Залежно від кількості набраних балів респонденти умовно розділялися на чотири групи: 0 балів – негативна громадянська ідентичність відсутня; від 0,5 до 1 – слабо виражена; від 1,5 до 2 – середньо виражена; від 2,5 до 3 балів – сильно виражена.

Окреслений спектр діагностичних можливостей кількісного дослідження громадянської ідентичності був здійснений задля демонстрації вже існуючих наукових напрацювань різними дослідниками, однак дані методики, в силу невідповідності завданням нашого дослідження, не задовольняють нас у конкретному дослідницькому випадку. Саме тому було створено власний діагностичний інструментарій.

Для конструювання методики діагностики сформованості громадянської ідентичності ми попередньо визначили основні критерії її сформованості. Таким критерієм для нас слугує її ціннісний аспект, тобто цінність приналежності особистості до спільноти громадян і держави як організаційного середовища. Для побудови шкал нашого опитувальника даний критерій ми диференціюємо на 3 рівні: рівень самоставлення, матеріально-ідеалістичний та мотиваційно-смысловий рівень (табл. 1).

Таблиця 1

Змістова інтерпретація рівня вияву сформованості громадянської ідентичності особистості

Несформована громадянська ідентичність «-»	Сформована громадянська ідентичність «+»
<i>I. Рівень самоставлення</i>	
Переживання відчуття знецінення власної гідності та значущості як громадянина. Відчуття себе об'єктом на який впливають внутрішньодержавні суспільні процеси, та інструментом, який використовує державне представництво задля досягнення певних цілей. Конформне тяжіння до суспільних тенденцій, громадянин йде за думкою більшості, оскільки не наділяє себе суб'єктним статусом, а вбачає свою мізерність та незначущість у масштабах держави	Бачення ролі громадянина як найвищої цінності в державі та, водночас, ключового, дієвого та відповідального суб'єкта суспільних та державних перетворень
<i>II. Матеріально-ідеалістичний рівень</i>	
Громадянин не вважає державу і все державницьке своєю цінністю, оскільки домінуючою цінністю і першочерговою потребою для себе вбачає матеріальне забезпечення	У системі цінностей існує високий рівень значущості державницького, громадянського, суспільного, морально-правового порядку
<i>III. Мотиваційно-смысловий рівень</i>	
Пасивність через відчуття безперспективності самореалізації в межах організаційного простору певної держави	Віра громадянина у власну реалізацію в межах організаційного простору держави

У відповідності до зазначених критеріальних рівнів сформованості громадянської ідентичності сконструйовано та апробовано методику, яка складається із 18 пунктів двополюсних тверджень, тяжіння до яких респонденти оцінювали по шкалі від -3 до +3.

Досліджуванам надавалася наступна інструкція: «Шановний респонденте! Вам запропоновані пари протилежних тверджень. Ваше завдання вибрати одне з тверджень, яке, на

Вашу думку, більше відповідає дійсності, і відзначити одну з цифр 1, 2, 3 в залежності від того, наскільки Ви впевнені у виборі (або 0, якщо обидва твердження на Ваш погляд однаково правильні)».

Обробка результатів передбачала підсумок числових значень для всіх двополюсних тверджень і переведення сумарного бала в стандартні значення. Для підрахунку балів необхідно перевести відмічені респондентами позиції на симетричній шкалі 3210123 в оцінки по висхідній або низхідній асиметричній шкалі. Висхідна послідовність градацій (від 1 до 7) чергується у випадковому порядку з низхідною (від 7 до 1), причому максимальний бал (7) завжди відповідає полюсу сформованої громадянської ідентичності, а мінімальний бал (1) – полюсу її несформованості.

Дана методика була створення із дотриманням усіх необхідних вимог щодо конструювання ефективних психологічних тестів, а саме: метричність шкал; надійність (внутрішня узгодженість та ретестова надійність); валідність; дискримінантність; стандартизація [4].

З метою підтвердження якості тесту, його стійкості щодо погрешностей вимірювання, дана методика в рамках пілотажного дослідження була перевірена на надійність. Загальний показник α -Кронбаха становить 0,838, що свідчить про внутрішню узгодженість завдань сконструйованої методики у відповідності до її шкал. Цей факт дає змогу стверджувати, що оцінка заданих тверджень методики надасть відповідну і повну інформацію про ознаку, що вимірюється (табл. 2).

Таблиця 2

Перевірка внутрішньої та ретестової надійності

Назва шкали	Corrected Item-Total Correlation	Cronbach's Alpha	Коефіцієнт кореляції Пірсона (ретест)
Шкала самоствавлення	0,720**	0,807**	0,821**
Матеріально-духовна шкала	0,786**	0,801**	0,757**
Шкала мотиваційно-сміслова	0,822**	0,755**	0,776**
Шкала загального рівня сформованості	0,948**	0,729**	0,838**

З метою підтвердження конкуруючої валідності результатів методики сформованості громадянської ідентичності встановлено кореляційний зв'язок (0,547**) між результатами даної методики із результатами, які ми отримали за допомогою Опитувальника «Громадянська ідентичність» за авторством І. Р. Петровської [6].

Емпіричний аналіз стану сформованості громадянської ідентичності української молоді передбачає, насамперед, розгляд результатів дослідження переживання респондентами даного виду приналежності, враховуючи категоріальні критерії розподілення вибірки, а саме: вік, стать та вид діяльності. Це дозволить з'ясувати, наскільки їм властиве дане переживання, а також визначити рівень вираженості ознаки за заданими психодіагностичними критеріями у різних груп респондентів.

Для правомірності подальшого математико-статистичного аналізу результатів дослідження дана вибірка була перевірена на нормальність розподілу значень. Таким чином, показник асимптотичної значущості Колмогорова-Смірнова становить більше ніж 0,05, що свідчить про те, що розподіл значень за даною вибіркою суттєво не відрізняється від нормального [7; 10].

Керуючись таблицею середніх значень різних вікових груп молоді за шкалами методики «Сформованість громадянської ідентичності», можна зробити висновок, що переживання

приналежності до держави та спільноти співгромадян характерне для всіх вікових груп української молоді (табл. 3).

Таблиця 3

Показники різних вікових груп молоді за шкалами методики «Сформованість громадянської ідентичності»

Шкали	Вік респондентів					
	18–22 роки 123 особи (40,6%)		23–29 років 94 особи (30,64%)		30–35 років 90 осіб (29,32%)	
	Сер. знач.	Рівень сформов.	Сер. знач.	Рівень сформов.	Сер. знач.	Рівень сформов.
I	23,07	середній	25,89	середній	27,00	вище середнього
II	26,77	середній	27,56	вище середнього	29,57	вище середнього
III	29,64	вище середнього	30,56	середній, що межує з високим	31,00	середній, що межує з високим
IV	78,46	середній	85,11	вище середнього	87,57	середній, межує з високим

Примітки: I – Шкала самоствавлення; II – Шкала матеріально-ідеалістична; III – Шкала мотиваційно-сміслового; IV – Загальний рівень

У результаті порівняння трьох вікових груп за шкалою самоствавлення виявлено, що в групі віком від 18 до 22 років переважає середній рівень сформованості, що межує з низьким (23,07). У віковій групі 23–29 років показник становить 29,89, що відповідає середньому рівню сформованості ознаки. У третій групі віком від 30 до 35 років рівень вираженості ознаки вище середнього (27,00). Відмінності є значущими на рівні $p \leq 0,05$.

За шкалою матеріально-ідеалістичних цінностей у респондентів 18–22 років виявлено середній рівень вираженості показника (26,77). У групі віком 23–29 років середнє значення за даною шкалою становить 27,56, що відповідає рівню вище середнього. Та у респондентів віком 30–35 років середнє значення показника шкали матеріально-ідеалістичних цінностей становить 29,57, який відповідає середньому рівню, що межує з високим.

За мотиваційно-смісловою шкалою у групі від 18 до 22 років середнє значення становить 29,64, що відповідає рівню вище середнього. У групі віком від 23 до 29 років цей показник дорівнює 30,56 (середній рівень, що межує з високим). У третій групі (30–35 років) показник дорівнює 31,00 (середній рівень, межує з високим). Відмінності за даною шкалою спостерігаються на рівні тенденції, однак вони є статистично незначущими.

Таким чином, ми можемо спостерігати зростаючу тенденцію сформованості громадянської ідентичності зі збільшенням віку громадянина. Даний факт, на нашу думку, є цілком логічним, оскільки з віком молодь проходить процес самореалізації, набуття досвіду та самовизначення, в тому числі й у питаннях, котрі стосуються громадянської площини, тобто її усвідомлення як громадянина певної держави.

Що стосується порівняння результатів сформованості громадянської ідентичності за статевою ознакою, то в даному випадку варто зазначити про те, що суттєвих, статистично значущих відмінностей не виявлено ($p \geq 0,05$).

Міжгрупова відмінність за третьою категоріальною змінною, а саме видом діяльності респондентів свідчить про те, що молодь, котра працює має вищий рівень сформованості громадянської ідентичності ніж, студіююча молодь. Результати рівня сформованості громадянської ідентичності працюючої молоді є вищими як у випадку конкретних шкал методики (шкала самоствлення – 26,50; шкала матеріально-ідеалістична 28,79; шкала мотиваційно-сміслова – 30,14), так і загального рівня сформованості громадянської ідентичності (85,42).

На нашу думку, така тенденція пов'язана з тим, що працююча молодь має більший досвід взаємодії з державою, переймається про реалізацію себе в організаційно-правовому просторі держави, перебуваючи на конкретній професійній позиції, а отже, більш гостро відчуває переваги і недоліки державницького та суспільного впливу, а також більш конкретніше та чіткіше вбачає свою роль і місце в державі. В той час як студіююча молодь, перебуваючи в переважній більшості в освітянському полі, акцентує більшу увагу на своїй професійній підготовці, не усвідомлює свої громадянські права та обов'язки.

Відмінності між даними групами респондентів є статистично значущими на рівні $p \leq 0,05$.

В цілому, варто зазначити, що відсутність вираженості крайніх значень низького та високого рівня сформованості громадянської ідентичності для даної вибірки не свідчить про її актуальний стан для громадянина і, разом з тим, дає підстави до організації подальшої екологічної, корекційної та профілактичної роботи щодо актуалізації розвитку її рівня усвідомленості та осмисленості. Разом з тим, ми можемо припустити, що стан сформованості громадянської ідентичності для мешканців різних регіонів держави може суттєво різнитись, втім категоризація сформованості громадянської ідентичності української молоді за регіональною ознакою слугуватиме одним із основних напрямків подальших наукових досліджень.

На основі отриманих результатів за сконструйованою методикою по визначенню сформованості громадянської ідентичності було проведено кластерний аналіз, в ході якого виокремлено три кластери. Отримані кластери розподілили наших респондентів на групи, характеристика яких дозволила нам визначити емпіричним шляхом типи сформованості громадянської ідентичності (табл. 4).

Таблиця 4

Типи сформованості громадянської ідентичності респондентів та їх характеристики (за результатами кластерного аналізу)

Назва кластеру	N	Шкали		
		Самоствлення	Матеріально-ідеалістична	Мотиваційно-сміслова
		Середні значення		
Патріотично-ініціативний	162	26,46	29,15	33,90
Потенційні мігранти	103	19,95	23,24	20,86
Суперечливий	42	9,71	12,34	36,02

Кластер 1 (53,0 % досліджуваних). Для цього кластеру характерним є середній рівень самоствлення, що виражається в адекватному відчутті власної гідності і значущості як громадянина країни. Досліджувані вірять у можливість впливати на ситуацію, що відбувається в державі, вважають свій голос важливим і впливовим, для них значущими є не лише цінності матеріального характеру, а й ідеалістичні та моральні інтенції. Представники цього кластеру вбачають різноманітні можливості для самореалізації в межах власної держави. Цей кластер можна назвати «патріотично-ініціативним».

Кластер 2 (33,0 % досліджуваних). Представники другої групи мають середній рівень самоставлення, що межує з низьким та виражається у сприйнятті себе як значущого і цінного громадянина власної держави, який є активним суб'єктом та може впливати на рішення державного рівня. Однак, показник самоставлення у цій групі є значущо нижчим, порівняно із першою групою. Вони однаково цінують як матеріальні, так і ідеалістичні цінності, та мають значущо нижчий показник за мотиваційно-смісловою шкалою, що проявляється у недооцінці власної держави для ефективного розвитку і реалізації громадянина в межах її організаційного та правового поля. Цю групу осіб можна назвати *«потенційні мігранти»*.

Кластер 3 (14,0 % досліджуваних). Особи третьої групи не вірять у можливість здійснення впливу як активного суб'єкта суспільних відносин на ситуацію в державі, на долю України та власну значущість у прийнятті рішень суспільного і державного значення. Представники цього кластеру більшою мірою зосереджені на матеріально-побутових умовах життя, надають перевагу матеріальним цінностям, а не духовним, моральним чи ідеалістичним тощо, що свідчить про нігілістичну громадянську ідентичність. У цієї групи осіб виявлено високий рівень за мотиваційно-смісловою шкалою, показник якої є найвищим серед трьох кластерів, що свідчить про віру громадянина у власну реалізацію в межах держави. Цей тип громадянської ідентичності можна позначити як *«суперечливий»*. Представники цієї групи не є послідовними щодо виявлення своєї громадянської ідентичності, тобто вони постулюють одне, а діють інакше, вони в різних ситуаціях по-різному відносяться до однієї і тієї ж події. Це пов'язано із відсутністю стрижневого базису цінностей і переконань, а також інтенсивністю та динамічністю як подій довкола громадянина, що відбувається в державі, так і самого ставлення його до цих подій, кризовістю у розвитку українського громадянського суспільства, і, як наслідок, призводить до реактивного, радикального та різкого прояву свого ставлення по цього.

Висновки. Результати, отримані в ході проведеного емпіричного дослідження громадянської ідентичності української молоді, засвідчили, що переживання приналежності до держави та спільноти співгромадян характерне для всіх вікових груп української молоді. Спостерігається зростаюча тенденція сформованості громадянської ідентичності зі збільшенням віку громадянина.

Загальний рівень сформованості громадянської ідентичності у чоловіків та жінок значущо не відрізняється. Міжгрупова відмінність за видом діяльності респондентів свідчить про те, що молодь, котра працює, має вищий рівень сформованості громадянської ідентичності, ніж молодь, що навчається. Результати рівня сформованості громадянської ідентичності працюючої молоді є вищими як у випадку конкретних шкал методики (самоставлення, матеріально-ідеалістична, мотиваційно-сміслова), так і загального рівня сформованості громадянської ідентичності.

На основі отриманих результатів за сконструйованою методикою по визначенню сформованості громадянської ідентичності було проведено кластерний аналіз, в ході якого виокремлено три кластери. Отримані кластери розподілили наших респондентів на групи, характеристика яких дозволила визначити типи сформованості громадянської ідентичності: патріотично-ініціативний, потенційний мігрант, суперечливий.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні регіональних особливостей сформованості громадянської ідентичності населення України.

Список використаних джерел

1. Бевз Т. А. Політичні механізми формування громадянської ідентичності в сучасному українському суспільстві / Т. А. Бевз – К. : ІПіЕНД ім. І. Кураса НАН України, 2014. – 296 с.
2. Боришевський М. Й. Розвиток громадянської спрямованості особистості / М. Й. Боришевський, Т. М. Яблонська, В. В. Антоненко та ін. ; [за ред. М. Й. Боришевського]. – К., 2007. – 186 с.
3. Вакуленко О. Л. Сучасні проблеми української етнопсихології : монографія / О. Л. Вакуленко. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2018. – 111 с.
4. Водолажская Т. Идентичность гражданская / Т. Водолажская // Образовательная политика. – 2010. – № 5–6. – С. 140–142.

5. Гора О. Методика дослідження рівня сформованості національної ідентичності студентів / О. Гора // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. – Сер. : Педагогічні науки. – 2012. – Вип. 103. – С. 90–100.
6. Дробіжева Л. Возможность совместимости гражданской и этнической идентичности: пример российских республик / Л. Дробіжева // Национально-гражданские идентичности и толерантность. Опыт России и Украины в период трансформации / [под редакцией Л. Дробіжевой, Е. Головахи]. – К. : Институт социологии НАН Украины ; Институт социологии РАН, 2007. – 280 с.
7. Жадан І. В. Концепція громадянської освіти в Україні / І. В. Жадан, Т. В. Клиненко, Л. М. Мицик, О. Д. Наровлянського, С. Г. Рябова, І. Г. Тараненко // Управління освітою. – 2005. – № 12. – С. 1–7.
8. Клайн П. Справочное руководство по конструированию тестов: Введение в психометрическое проектирование / П. Клайн ; [под ред. Л.Ф. Бурлачука]. – К. : ПАН Лтд., 1994. – 288 с.
9. Конода И. В. Становление гражданской идентичности россиян в процессе политической социализации : автореф. дисс. ... канд. полит. наук / И. В. Конода. – М., 2007. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.rags.ru/failes/dissertation/soodoc
10. Кречетова В. А. Сутність та можливості виміру «громадянської ідентичності» / В. А. Кречетова // Вестник Харьковского национального университета им. В. Н. Каразина. – 2009. – №844. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Soc_dos/2009_844/articles/Krechetova.pdf
11. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных : учеб. пособ. / А. Д. Наследов. – СПб. : Речь, 2004. – 392 с.
12. Петровська І. Г. Розробка та психометрична перевірка опитувальника «Громадянська ідентичність» / І. Г. Петровська // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2016. – С. 70–75.
13. Солдатова Г. У. Психология межэтнической напряженности. / Г. У. Солдатова. – М. : Смысл, 1998. – 386 с.
14. Хазратова Н. В. Громадянська ідентичність у структурі особистісних ідентичностей / Н. В. Хазратова // Проблеми політичної психології – К. : Міленіум, 2015. – Вип. 2 (16). – 428 с.
15. Giles, H., Taylor, D. M., Lambert, W. E., & Albert, G. (1976). Dimensions of ethnic identity: An example from Northern Maine. *The Journal of Social Psychology*, 100, 11–19.
16. Knefelkamp, L. Lee. Civic Identity: Locating Self in Community [Electronic Resource] / L. Lee. Knefelkamp // *Diversity & Democracy*. – 2008. – Vol. 11. – No 2. – P. 1–3. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.diversityweb.org/DiversityDemocracy/vol11no2/vol11no2.pdf>. – Title from the screen

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Bevz T. A. Politychni mekhanizmy formuvannya hromadianskoi identychnosti v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi / T. A. Bevz – К. : ІPiEND im. І. Kurasa NAN Ukrainy, 2014. – 296 s.
2. Boryshevskiy M. Y. Rozvytok hromadianskoi spriamovanosti osobystosti / M. Y. Boryshevskiy, T. M. Yablonska, V. V. Antonenko ta in. ; [za red. M. Y. Boryshevskoho]. – К., 2007. – 186 s.
3. Vakulenko O. L. Suchasni problemy ukrainskoi etnopsykholohii : monohrafiia / O. L. Vakulenko. – К. : VPTs «Kyivskiy universytet», 2018. – 111 s.
4. Vodolazhskaja T. Identychnost' grazhdanskaja / T. Vodolazhskaja // *Obrazovatel'naja politika*. – 2010. – № 5–6. – S. 140–142.
5. Hora O. Metodyka doslidzhennia rivnia sformovanosti natsionalnoi identychnosti studentiv / O. Hora // *Naukovi zapysky [Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka]*. – Ser. : Pedahohichni nauky. – 2012. – Vyp. 103. – S. 90–100.
6. Drobizheva L. Vozmozhnost' sovmestimosti grazhdanskoj i jetnicheskoy identychnosti: primer rossijskih republik / L. Drobizheva // *Nacional'no-grazhdanskije identychnosti i tolerantnost'. Opyt Rossii i Ukrainy v period transformacii* / [pod redakciej L. Drobizhevoj, E. Golovahi]. – К. : Institut sociologii NAN Ukrainy ; Institut sociologii RAN, 2007. – 280 s.
7. Zhadan I. V. Kontseptsiia hromadianskoi osvity v Ukraini / I. V. Zhadan, T. V. Klynchenko, L. M. Mytsyk, O. D. Narovlianskoho, S. H. Riabova, I. H. Taranenko // *Upravlinnia osvitoiu*. – 2005. – № 12. – S. 1–7.
8. Klajn P. Spravochnoe rukovodstvo po konstruirovaniju testov: Vvedenie v psihometricheskoe proektirovanie / P. Klajn ; [pod red. L.F. Burlachuka]. – К. : PAN Ltd., 1994. – 288 s.
9. Konoda I. V. Stanovlenie grazhdanskoj identychnosti rossijan v processe politicheskoy socializacii : avtoref. diss. ... kand. polit. nauk / I. V. Konoda. – М., 2007. – [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa : www.rags.ru/failes/dissertation/soodoc
10. Krechetova V. A. Sutnist ta mozhlyvosti vymiru «hromadianskoi identychnosti» / V. A. Krechetova // *Vestnyk Kharkovskoho natsjonalnoho unyversyteta ym. V. N. Karazyna*. – 2009. – №844. – [Jelektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Soc_dos/2009_844/articles/Krechetova.pdf
11. Nasledov A. D. Matematicheskie metody psihologicheskogo issledovanija. Analiz i interpretacija dannyh : ucheb. posob. / A. D. Nasledov. – SPb. : Rech', 2004. – 392 s.
12. Petrovska I. H. Rozrobka ta psykometrychna perevirka opytuvalnyka «Hromadianska identychnist» / I. H. Petrovska // *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. – 2016. – S. 70–75.
13. Soldatova G. U. Psihologija mezhjetnicheskoy naprjazhennosti / G. U. Soldatova. – М. : Smysl, 1998. – 386 s.
14. Khazratova N. V. Hromadianska identychnist u strukturi osobystisnykh identychnosti / N. V. Khazratova // *Problemy politychnoi psykholohii* – К. : Milenium, 2015. – Vyp. 2 (16). – 428 s.

15. Giles, H., Taylor, D. M., Lambert, W. E., & Albert, G. (1976). Dimensions of ethnic identity: An example from Northern Maine. *The Journal of Social Psychology*, 100, 11–19.
16. Knefelkamp, L. Lee. Civic Identity: Locating Self in Community [Electronic Resource] / L. Lee. Knefelkamp // *Diversity & Democracy*. – 2008. – Vol. 11. – No 2. – P. 1–3. – [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa : <http://www.diversityweb>

Synelnykov, R. Yu. Assessment of the civic identity of Ukrainian youth. The article analyzes the meaning and main components of the concept of "civic identity". The author discusses the criterial basis for the formation of civic identity as well as some problems related to uncertain civic identity and its main varieties and characteristics. The article describes different approaches to the civic identity assessment and presents his civic identity assessment technique, which was successfully tested using mathematical statistics. An empirical study conducted by the author allowed identifying the following Ukrainian youth civic identity types: patriotic-enterprising, potential migrant and contradictory. The patriotic-enterprising type is characterized by a medium-level self-esteem, which consists in perceiving themselves as important citizens and active agents, by the predominance of idealistic values and seeing high possibilities of self-realization in the country. The "potential migrant" type has a medium-level self-esteem, a medium-level recognition of the importance of material and idealistic values and the lack of possibilities for personal development in the country. The contradictory type is characterized by low civic self-esteem, the predominance of material values over idealistic, and strong motivation.

Key words: *civic identity, uncertain identity, identification value, self-esteem, material-idealistic level, motivational level, Ukrainian youth.*

Відомості про автора

Синельников Роман Юрійович, асистент кафедри загальної психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

Synelnykov, Roman Yuriyovych, Assistant Professor of the Department of General Psychology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

E-mail: romasynelnykov@gmail.com

Отримано 1 вересня 2018 р.
Рецензовано 17 вересня 2018 р.
Прийнято 20 вересня 2018 р.